

מצבה – אהובה או שנואה

ולאתקיים לך מצבה אשר שָׁנָא ה' אֱלֹהֶיךָ: (דברים טז כב).¹

וישכם יעקב בבקר ויקח את־האבן אשר־שם מראש־תו וישם אתה מצבה ויצק שָׁמֶן עַל־ראשָׁה: (בראשית כח יח).²

והאבן הזאת אשר־שָׁמְתִי מַצְבָּה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים וְכָל אֲשֶׁר תִּתְנָלִי עֲשֹׂר אֲעֲשֶׂרְנֹו לָךְ: (בראשית כח כב).³

ויקח יעקב אבן וירימה מצבה: ... ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך: (בראשית פרק לא פסוקים מה-נא).⁴

ויצב יעקב מצבה במקום אשר־דָּבַר אִתּוֹ מַצְבֹּת אָבֶן וַיִּסֹּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצַק עָלֶיהָ שָׁמֶן: וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר אִתּוֹ שֵׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל: (בראשית לה יד-טו).⁵

ויצב יעקב מצבה על־קבר־תה הוא מצבת קבר־תרחל עַד־הַיּוֹם: (בראשית לה כ).⁶

ויכתב משה את פל־דברי ה' וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל: (שמות כד ד).⁷

לאיתעשו לכם אֱלִילִים וּפְסֵל וּמַצְבָּה לֹא־תִקְיֵמוּ לָכֶם וְאָבֶן מִשְׁפַּיִת לֹא תִתְנֹו בְּאַרְצְכֶם לְהַשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ויקרא כו א).⁸

¹ פסוק קודם נאמר: "לא־תִטַּע לְךָ אֲשֶׁרָה כְּלַעַץ אֲצֶל מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לְךָ". וא"ו החיבור של הפסוק שלנו: "ולא תקים לך מצבה" מרמז כאילו שני הנושאים קשורים, אבל מעיון במקורות שחלקם נביא להלן, נראה שאלה שני דינים נפרדים. שניהם כמובן בדיני עבודה זרה, אבל דינים שונים שכל אחד ראוי לדיון בפני עצמו. ובע"ה נזכה גם לדון באשרה ובמזבח.

² ראו מדרש בראשית רבה פב ו שיוצר הקבלה בין "והנה ה' ניצב עלי" ובין "ויצב יעקב מצבה". מעין מידה כנגד מידה. המדרש אמנם נמצא בפרשת וישלח, אבל אנחנו 'העתקנו' אותו לפרשת ויצא. יעקב היוצא בחוסר כל מבית אביו לוקח את מעט השמן שיש עמו לדרך ומקדיש אותו למצבה לה' (ראו גם השימוש בלשון פך שמן במדרש שם). ראו גם פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) בראשית פרשת תולדות - ויצא פרק כח סימן יח שאומר שהמצבה שבנה יעקב הייתה "זכר לסולם שראה".

³ יעקב אף חוזר ונודר שכאשר יחזור בשלום מיציאתו זו לגלות בחורן, תהפוך המצבה לבית אלהים. ראו פירוש רד"ק שם: "ועוד נדר שהמקום ההוא ששם בו האבן מצבה יהיה בית האלהים. כלומר, שיבנה שם בית ומזבח לבוא שם כל עובד אלהים ולהתפלל ולעבוד שם לאלהים ולא לזולתו". ועוד נחזור לפירוש רד"ק זה שמסתכל אולי קדימה לדורות רחוקים.

⁴ הנה יעקב מקים מצבה גם בענייני חולין, בכריתית 'הברית המדינית' עם לבן. ראו המדרשים שכשיואב בא להילחם עם ארם, הצביעו הם על המצבה הזו כעדות לברית ההדדית בין לבן ויעקב שלא יפגעו זה על זה לרעה. ראו בראשית רבה פרשה עז, מדרש תנחומא דברים סימן ג, מדרש תהלים פרק ס ועוד. נראה שמצבה זו, אף שגם היא מזוהה עם יעקב, היא עניין אחר.

⁵ כאשר יעקב חוזר בשלום (ולא בלי שהקב"ה מזכיר לו את נדרו, בראשית לה א. ראו דברינו [קום עלה בית אל](#) בפרשת וישלח), הוא מחדש את המצבה שהציב ביציאתו לחרן וחוזר וקורא למקום בית אל. אמנם, מספר פסוקים קודם, בתחילת הפרק, מדובר על מזבח, ככתוב שם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית־אֵל וְשִׁבְשֵׁם וְעֲשֵׂה־שֵׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנְּרָאָה אֲלֵךְ בְּבֶרֶךְ מִפְּנֵי עֵשׂוֹ אַחִיךָ: ... וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לְמָקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבִרְחוֹ מִפְּנֵי אַחִיו". אבל בפסוקים שהבאנו, גם אחרי המזבח, חוזר יעקב ויוצק שמן על המצבה שהציב בשעתו. האם באים פסוקים אלה ללמדנו שמזבח ומצבה הם שני דברים שונים? או שמא מזבח הוא סוג של מצבה מורכבת וגדולה יותר? ועוד נחזור לקשר בין מצבה למזבח להלן.

⁶ בספר בראשית, מצבה היא סמל מובהק של יעקב, וכאשר מזכירים 'מצבות' בהקשר עם יעקב, אי אפשר שלא להזכיר גם את מצבת קבורת רחל, האישה האהובה שנפטרה מיד בכניסה לארץ, שבאה מיד לאחר המצבה של בית אל, עוד באותו פרק. ראו מדרש שכל טוב פרשת וישלח לה כ, שמציין שלצד המצבה שהקים יעקב לרחל "כל אחד מן השבטים שמו עליה אבן אחד". אפשר שמכאן המנהג לשים אבנים על מצבות, בפרט של בני המשפחה הקרובים; אך אפשר גם שהמדרש תולה ביעקב ובניו מנהג שפשוט בעם ישראל מאוחר יותר. כך או כך, לפנינו שוב מצבה מעניין אחר שלכאורה אינה שייכת לנושא שלנו, מלבד שגם היא אהובה. אבל ההתכנסות סביב מצבות למקום תפילה מצביעה על כך שיש קשר. מי מכיר היום את מצבת בית אל ומי לא מכיר את מצבת קבורת רחל? מצבת קבורת רחל היא שמגשימה לדורות את נדרו של יעקב. נראה שגלשנו לספר בראשית. נחזור לספר דברים ולאסור המצבה "אשר שָׁנָא ה' אֱלֹהֶיךָ". מה קרה למצבה במעבר מספר בראשית לספר דברים?

⁷ בין ספרי בראשית ודברים, הרי לנו ספר שמות. גם משה מקים מצבה, שתיים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל (יוסף עדיין שבת אחד?), מיד לאחר מתן תורה, כתיבת התורה הראשונה וברית פרשת משפטים. ראו כיצד מהלל מדרש מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא בדחדש פרשה ג את הרגע הגדול הזה לאחר מתן תורה: "עליהם מפורש בקבלה: יונתי בחוגי הסלע בסתר המדורה הראיני את מראיך לשמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה (שיר השירים ב יד). הראיני את מראיך - אלו שתיים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל; השמיעני את קולך, אלו עשרת הדברות". נראה בפשטות, שבימי האבות ובימי משה (טרם הקמת המשכן ולפני הכניסה לארץ ישראל), עצם הקמת מצבה, אם היא נעשית לכבוד ה' - היא דבר חיובי ומבורך ואין בה שום פסול. אימתי ומדוע חל המהפך?

⁸ לאחר ספר בראשית, שמות ודברים שראינו; בספר במדבר אין שום אזכור של 'מצבה'. אך הנה קולו של ספר ויקרא, ממנו אפשר ללמוד שעיקר האיסור של מצבה הוא אם היא נעשית לעבודה זרה, בדומה לפסל ואלילים המוזכרים בפסוק. מאידך, אולי מצבה דומה יותר לאבן משכית (אבן שמשתחוים עליה) שהיא אסורה גם אם נעשית לשם שמים. ראו רש"י על הפסוק שם: "ואבן משכית

מדרש אגדה (בובר) דברים טז כב – בין מצבה למזבח

מצבה - מה בין מזבח למצבה? מזבח שלושה אבנים, שנאמר: "מזבח אדמה תעשה לי" (שמות כ כא),⁹ מצבה אבן אחת, שנאמר: "וירימה מצבה" (בראשית לא מה).¹⁰ "אשר שנא" - והיכן שָׁנָא? שציווה לעשות מזבח ולא מצבה.¹¹

רש"י דברים טז כב – מהאבות דרך הכנענים לבנים

ולא תקים לך מצבה - מצבת אבן אחת, להקריב עליה אפילו לשמים:¹² אשר שנא - מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות, ואת זו שָׁנָא כי חוק היתה לכנענים. ואף על פי שהיתה אהובה לו בימי האבות, עכשיו שנאה, מאחר שעשאוה אלו חוק לעבודה זרה.¹³

רשב"ם דברים טז כב – איסור במות

ולא תקים לך מצבה - לשמים, להקטיר בשעת איסור הבמות, מאחר שיהיה לך מזבח קבוע לאחר ירושה כדכתיב: "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו'" - להקריב בכל מקום, וכדכתיב בדברי הימים: "אך הבמות לא סרו",¹⁴ ומפרש שם לא היו מקטירים כי אם לה'.¹⁵

רשב"ם בראשית כח יח – יעקב מקריב קרבנות במצבה

"ויצוק שמן על ראשה" - משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו, כדכתיב במשכן וכליו: וימשחם ויקדש אותם. וכן מוכיח לפנינו: אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו'.¹⁶

- לשון כסוי, כמו (שמות לג כב) ושכתי כפי, שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחות עליה - אפילו לשמים, לפי שהשתחוואה בפישוט ידים ורגלים היא, ואסרה תורה לעשות כן חוץ מן המקדש". אז אולי גם מצבה היא מצבה לשם ה' אלא שהיא נעשית מחוץ למקדש ונראית כבמה? מה אפוא היא אותה מצבה שאסרה התורה?

⁹ צריך לפחות שלוש אבנים שיחזיקו את מזבח האדמה משלושה צדדים. ועל המספר שלוש כמספר בסיסי מעמיד ומקיים, בחומר וברוח, נראה שאין צורך להכביר מילים.

¹⁰ וכך גם מפרש רש"י בפרשת ראה, דברים יב ג: "מזבח - של אבנים הרבה: מצבה - של אבן אחת".
¹¹ ראו ירושלמי עבודה זרה פרק ד הלכה ד: "אמר רבי יוחנן: מצבה - כל שהוא יחידית. מזבח - כל שאבניו מרובות". מצבה שהתורה מדברת עליה היא אבן עומדת ולא שוכבת, ראו ספרא קדושים פרשה א (יא): "מצבה על שם שהם עומדים". ופסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת ויצא לא מה: "ויקח יעקב אבן וירימה מצבה - ויקימה מצבה, קו"ף ור"ש משמשי". ובפרשת וישלח, בראשית לג כ הוא מוסיף שבמזבח יש פעולת בנין: "באבנים גדולים וקטנים וחומר. אבל מצבה היא בלא בנין ... בא המזבח ומחליף את המצבה". לא עוד אבן אחת נצבת, אלא מספר אבנים שחוברות למזבח. אך עדיין נשארת השאלה, על איזו מצבה (וכעת מזבח המחליף אותה) מדובר? מצבה/מזבח לשם עבודה זרה? גם כאלה שנעשו לשם ה'?' מזבח לשם ה' הוא בסדר, רק מצבה לא?

¹² בפתח דבריו מדגיש רש"י שמצבה היא פיסת אבן אחת (שלימה מהטבע או מסותתת). בפשט, זו האבן ששם יעקב מראשותיו. במדרש, אלו האבנים שרבו והפכו לאבן אחת שכעת יעקב מציב למצבה.

¹³ דברי רש"י אלה מבוססים על מדרש ספרי דברים פרשת שופטים פיסקא קמו (כב): "ולא תקים לך מצבה, אין לי אלא מצבה, עבודה זרה מנין? ודין הוא: ומה מצבה שאהובה לאבות שנואה לבנים, עבודה זרה ששנואה לאבות דין הוא שתהא שנואה לבנים?". ראו גם הנוסח בילקוט שמעוני תורה פרשת שופטים רמז תתקז: "ולא תקים לך מצבה - אין לי אלא מצבה, אשרה ואילילים מנין? ודין הוא: ומה מצבה שאהובה לאבות שנואה לבנים, אשרה ואילילים ששנואה לאבות דין הוא שתהא שנואה לבנים". מכל אלה עולה שהמצבה שנואסה בפיסוק שלנו היא כשלעצמה איננה עבודה זרה, אלא שהכנענים הפכו לחוק ומנהג שלהם, בדומה למשל לסימן הצלב בימינו, ומשום כך נאסרה גם אם יהודי לא עושה אותה לשם עבודה זרה, מעין הכלל של "בחוקותיהם לא תלכו". אגב, עפ"י פירוש זה, נראה שהכנענים לקחו מנהג זה מהאבות או ממנהג כללי מקובל שלא היה בתחילה עבודה זרה. או שמא נאמר שהאבות לא חשו למה שעושים הגויים ואדרבא, הקימו אותן לשם ה', ובימי הבנים התורה כן חשה.

¹⁴ ראו דברי הימים ב כ לג: "אך הגמות לא יסרו ועוד העם לא יחזקו לבבם לאלהי אבותיהם". וכן הוא במלכים א כב מד: "אך הגמות לא יסרו עוד העם מזבחים ומקטרים בגמות". מדובר בתקופת יהושפט שהיה מלך צדיק וביער עבודה זרה, אבל לא את במות היחיד בהם הקריבו קרבנות לה' באופן פרטי בגבולין ולא בירושלים. וכבר קדם לו אסא (מלכים א פרק טו) ואחריו גם יהואש (מלכים ב פרק יב) - שלושתם מלכים עליהם מעיד המקרא שעשו "הישר בעיני ה'", אבל לא מנעו את עבודת ה' בבמות היחיד. ראו הרחבה מעט במים האחרונים.

¹⁵ עפ"י פירוש רשב"ם איסור הקמת מצבה, גם אם לשם שמים, הוא ביסודו האיסור של במת יחיד שנאסרה בכל תקופה בה פעל משכן או מקדש מרכזי בעם ישראל כפי שספר דברים מדגיש לא מעט. זה סיכום התקופות בהן הותרו או נאסרו במות יחיד בספרי דברים פרשת ראה פיסקא סה: "עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות. משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים. באו לגלגל הותרו הבמות. באו לשילה נאסרו הבמות. באו לנוב וגבעון הותרו הבמות. באו לירושלם נאסרו הבמות. מכאן ואילך לא הותרו". ראו דברינו [איש הישר בעיניו](#). האם רשב"ם יתיר מצבה לה' בתקופה בה הותרו הבמות? נראה שלא. המזבח מחליף את שלושתם של האבות הייתה נכונה לשעתה (לצד המזבחות שהקימו האבות). משעה שניתנה תורה והקב"ה אומר: "מזבח אדמה תעשה לי", או מזבח אבנים, אין עוד מקום למצבה, במתכונת של אבן אחת. רק למספר מצבות שבונות ביחד מזבח ומזבח אסור או מותר בהתאם לתקופה בה נאסרו או הותרו הבמות (במות היחיד). נראה שפירוש רשב"ם ממשך באופן ברור את פירוש רש"י סבו.

¹⁶ נראה שלא בכדי קושר רשב"ם קרבנות למצבה שהקים יעקב (בחזרתו לארץ, ראו הערה 5), למרות שאין זה מוכרח ואינו עפ"י פשט הפסוקים (יעקב זובח זבחים בירידתו למצרים, אברהם ויצחק מקימים מזבחות ואין שם הקרבת קרבנות, ברית בין הבתרים היא מקרה מיוחד). פירוש רשב"ם בפרשתנו קשור היטב לפירושו על המצבה שהקים יעקב (כפי שראינו ברש"י, במדרש ולהלן אצל

רמב"ן בראשית כו ה – עקב הכניסה לארץ

והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כולה ברוח הקודש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה, ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד. ויעקב בחוצה לארץ נשא האחיות, וכן עמרם, כי המצות משפט אלהי הארץ הן, ואף על פי שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום (קידושין לו ב). וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה (בספרי דברים פיסקא מג), ואני אעירך בו בעזרת השם (ויקרא יח כה), דברים יא יח).¹⁷ והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע היא, כמו שדרשו (בספרי) באשר שנא ה' אלהיך (דברים טז כב), ששנאה אחר היותה אהובה בימי האבות.¹⁸

וַיֵּטַע אֶשֶׁל בְּבֵאֵר שֶׁבַע וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עֹלָם: (בראשית כא לג).¹⁹

פירוש הנצי"ב לפסוק – מצבה היא עצמה עבודה זרה

ולא נתבאר עדיין מה שנא מצבה ממזבח, שהרי מקריבים לפני עבודה זרה במזבח גם כן ... אבל ביארנו בספר שמות לד יג, דמזבח לא נהגו אומות העולם, לא להקרבה, והיינו משמשי עבודת כוכבים. מה שאין כן מצבה, היה גם לעבודת כוכבים ממש ... ועושים אותה עצמה לעבודה זרה.²⁰

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו – בנין שמתקבצים אליו

מצבה שאסרה תורה היא בנין שהכל מתקבצין אצלה ואפילו לעבוד את ה' שכן היה דרך עובדי כוכבים, שנאמר: "ולא תקים לך מצבה"²¹ וכל המקים מצבה לוקה. וכן אבן משכית האמורה בתורה, אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם, לוקה, שנאמר: "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה". מפני שהיה דרך עובדי כוכבים להניח אבן לפניו להשתחות עליה, לפיכך אין עושין כן לה.²²

אבן עזרא בראשית כח יז – מיעקב למשה

כולם). האחד משליך על השני. ולפי שרשב"ם משווה את המצבה לבמת יחיד, הוא מפרש שיעקב הקריב קרבנות במצבה בחזרתו לארץ. וצריך לחזור ולברר איך רואה רשב"ם את סדר הדברים בפרק לה בבראשית. יעקב מקים תחילה מזבח ואח"כ חוזר ויוצק שמן מחדש על המצבה שהציב ביוצאו לחרן ואח"כ חוזר ומקריב קרבנות שמן הסתם עלו על המזבח ולא על המצבה.

¹⁷ הכוונה ל"סוד" שעיקר קיום המצוות, כולל מצוות הגוף היינו מצוות שאינן תלויות בארץ (בקרע) הוא בארץ – מוטיב עליו חוזר רמב"ן במספר רב של מקומות בפירושו לתורה. ראו דברינו [קיום המצוות בארץ](#) בפרשת ראה.

¹⁸ לרמב"ן שיטה מיוחדת באופן בו "קיימו האבות את התורה". ראו בדברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות. עיקרה של שיטה זו הוא שקיום התורה מיוסד על שלושה עמודים: מקום, זמן וכלים, כלשון רשב"א תלמידו, ואינו דומה קיום התורה לפני מעמד הר סיני לקיום התורה לאחריו וכמו כן, קיום התורה בחוץ לארץ (וקודם למתן תורה) לקיום התורה בארץ (גם לפני מתן תורה). יעקב נשא שתי אחיות ואמנם כשהגיע לארץ נפטרה רחל. יעקב הקים מצבה, אך בספר דברים התחדשה המצווה של איסור מצבה, גם מצבה שהיא לשם שמים. בסיום דבריו הוא מצטט את מדרש ספרי שמה שהיה אהוב אצל האבות, שנוי (שנא) כעת אצל הבנים ובכך נראה שהוא מצטרף לדעת רש"י, אבל לא לדעת רשב"ם. מצבה אסורה תמיד. גם כשהותרו הבמות. מצבה אינה קשורה בקרבנות דווקא. ומה בימינו? מה לאחר החורבן? האם בתי הכנסת שלנו הם המשך המצבות של האבות?

¹⁹ כאן אולי המקום להעיר שהאבות לא רק הקימו מצבות, אלא גם נטעו עצים כאות וסמל לקריאה בשם ה'. וגם עצים נעשו ברבות השנים ע"י אומות העולם לסמל עבודה זרה. ראו בדברים יב ב מצוות עקירת עבודה זרה "על הקרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן", ובדברים טז כא איסור נטיעת עץ לצד המזבח. ועל נטיעת [אשל אברהם](#) הרחבנו בפרשת וירא.

²⁰ המעבר ממצבה למזבח, יצר חיץ בין שני איסורים אלה. מצבה דומה כעת לפסל, משהו מוחשי שהוא עצמו עבודה זרה. ההשתחויה על המצבה היא לאבן עצמה. המזבח הוא שלב מתקדם. קרבנות ומזבחות היו בישראל ובאומות העולם. מהם לשם ה' ומהם לשם עבודה זרה. איסור מצבה הוא חיתוך חד וברור בין העולם שלפני מתן תורה והכניסה לארץ ובין זה שלאחריו.

²¹ המעתיקים קצרו בפסוק ונראה שדווקא לרמב"ם חשוב מאד ההמשך: "אשר שנא ה' אלהיך". על מצוות מעטות בלבד נאמר ביטוי זה. ראו גם עבודת המולך בדברים יב לא: "כי ליתועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם וכו'". וראו גם ישעיהו סא ה, זכריה ח ז.

²² רמב"ם החלטי מאד לגבי איסור מצבה גם אם היא לשם שמים והדימוי להשתחויה על אבן משכית (בפישוט ידיים ורגליים, יש לומר) מסבירה הכל. גם אולי את התקופה והסביבה בהן חי ופעל רמב"ם. אבל הלשון: "בנין שהכל מתקבצין אצלה ואפילו לעבוד את ה'" קצת מעורר תמיהה. השוו עם פירוש רש"י לעיל שהגדיר מצבה כפיסת אבן אחת, ועם הפירושים שמדגישים את המעבר ממצבה למזבח שהוא מרובה אבנים. השוו גם עם פירוש הנצי"ב לעיל! ברמב"ם יש קפיצה ל-'בנין', למספר מצבות (אבנים) שמתלכדים לא למזבח אלא לבנין, גם אם לעבודת ה'. זו המצבה שהתורה אוסרת בפרשתנו? מה עם בתי כנסת ובתי מדרש? האם משום שהמוסלמים בונים להם מסגדים בהם הם מתקבצים ועובדים את אלוהיהם, וכן הנוצרים וכן דתות אחרות, יימנע עם ישראל מלהקים לעצמו "בנין שהכל מתקבצים אליו לעבוד את ה'"?" הדימוי לאבן משכית, אינו דומה כי הוא צורת פולחן. ויש לעיין בנושאי כלי הרמב"ם ולא הספיקונו. והמאירים עינינו בדברים קשים אלה של הנשר הגדול, יבורכו ויתברכו בכל לב.

"כי אם בית אלהים" - שיתפלל אדם בו בשעת צורכו ותשמע תפילתו כי המקום נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה. והנה שכחו כי "ב מצבות הקים משה, והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם, רק אמר: "לא תקים לך מצבה אשר שָׁנָא" (דברים טז כב). ובגעת²³ אל מקומו אפרשנו.²⁴

אבן עזרא דברים טז כב – חזרה לאבות

ולא תקים לך מצבה – לעבודה זרה, והעד: "אשר שנא". רק מצבה שלא לע"ז איננה אסורה, והעד הנאמן בפרשת וישלח יעקב.²⁵

רד"ק בראשית פרק כח – להתפלל ולעבוד שם לה'

והיה ה' לי לאלהים - ... ועוד נדר שהמקום ההוא ששם בו האבן מצבה יהיה בית האלהים כלומר שיבנה שם בית ומזבח לבוא שם כל עובד אלהים ולהתפלל ולעבוד שם לאלהים ולא לזולתו.²⁶

מסכת פסחים דף פח עמוד א – בית יעקב

ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגו' " (ישעיהו ב ג) - אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק? אלא: לא כאברהם שכתוב בו הר, שנאמר: "אשר יאמר היום בהר ה' יראה" (בראשית כב יד), ולא כיצחק שכתוב בו שדה, שנאמר: "ויצא יצחק לשוח בשדה" (בראשית כד סג). אלא כיעקב שקראו בית, שנאמר: "ויקרא את שם המקום ההוא בית אל" (בראשית כח יט).²⁷

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: התמקדנו ב'מצבה' שבפרשתנו ובתורה ולא הרחבנו לנ"ך. שם, מלבד אבשלום שהציב לו יד, מצפה לנו הפסוק בישיעיהו יט יט: "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַה' בְּתוֹךְ אֲרָץ מִצְרַיִם וּמִצְבֵּה אֲצִלְגְּבוּלָה לַה' ", "שחז"ל דורשים אותו על מקדש חונו. ראו מנחות קט ע"ב, מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פתיחתא שמצרים קבלה שכו, פירוש המשנה לרמב"ם מסכת מנחות פרק יג משנה י ועוד. וכבר זכינו להקדיש דף לנושא [מקדש חונו](#) בפרשת תרומה.

מים אחרונים 2: פירושי אבן עזרא ורד"ק למצבות האבות יכולים להתקשר לנושא במות היחיד עליו הערנו בקצרה לעיל (הערה 14). שניהם טומנים את הזרעים, לכתחילה או בדיעבד, לעבודת ה' בפזורה ובכל מקום ולא רק במקום מרכזי אליו

²³ כאשר אגיע.

²⁴ אבן עזרא מבין את מעשה יעקב כדבר רצוי ומבורך והראיה ממה שחזר על מעשהו של יעקב והקים שתיים עשרה מצבות בסוף פרשת משפטים – כמספר בני/שבטי יעקב! אבן עזרא אינו צריך בד"כ חיזוק מהמדרשים, אבל אם יסכים, אפשר לצרף לפירושו מדרשים רבים בשבח אותן מצבות שהקים משה (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ג ורבים אחרים). ואולי לחבר זאת גם לשנים עשר ספרי התורה שכתב משה לכל שבט ושבט, מתוך ציפייה שיתאספו ויקראו בו במעין הקהל שבטי. אך מה נעשה עם הפסוק בפרשתנו שהקב"ה שונא מצבות? כשנגיע לספר דברים, אומר אבן עזרא, אפרש אותו שם. והנה הגענו! אנחנו בפרשה המתאימה. מה מפרש אבן עזרא כאן?

²⁵ הגענו "אל מקומו" כפי שהבטיחנו אבן עזרא והוא שולח אותנו חזרה ליעקב, לפרשת וישלח. פשיטא, לשיטת אבן עזרא, שהמצבה שבה מדובר בפרשתנו היא של עבודה זרה ויש קשר בין הפסוקים: "לא תטע לך אשרה" ו"לא תקים לך מצבה". ראו הערה 1 לעיל! בשניהם מדובר בעץ ובמצבה (שניהם קשורים במזבח) של עבודה זרה. ראו גם פירושו של אבן עזרא לפסוק בספר ויקרא כו א שהבאנו בסוף העמוד הראשון: "לאִתְעִשׂוּ לָכֶם אֱלִילִים וּפְסֵל וּמִצְבֵּה לֹאֲתַקִּימוּ לָכֶם וְאָגֶן מְשֻׁכֵּית לֹא תִתְּנוּ בְּאֲרָצְכֶם וכו'", שם הוא מסביר שמצבה שם גם היא בפשטות עבודה זרה: "ומצבה לפסל". הפסוק בפרשתנו קשור באופן ישיר לפסוק בספר ויקרא ובאופן הפוך לפסוקים בספר בראשית (יעקב) ובספר שמות (משה). לא יכול להיות שהקב"ה שונא מצבה שהוקמה לשם שמים – הלוא הם כל בתי הכנסת ובתי המדרש שקמו עוד בימי הבית (השני) ונמשכו בכל עוז לאחר החורבן. תקופת ימינו חוזרת אל תקופת האבות ומה שהיה אהוב אצל האבות ושנוי בתקופה ובמצב מסוימים, חוזר להיות אהוב בימינו. ראו דברינו [תפילות אבות תקנום](#) בפרשת וירא. סוף דבר, עפ"י פירוש אבן עזרא יכולים היינו לתת לדף שלנו את הכותרת: מצבה אהובה – שנואה – אהובה. ולרשב"ם שטוען שיעקב הקריב קרבנות בעת שחידש את המצבה כאשר חזר מחרן, נאמר: "ונשלמה פרים שפתינו" – תפילותינו הם במקום הקרבנות. ובין שניהם, "מעשי אבות סימן לבנים" ובלבד שיהיו לשם שמים. אבן עזרא בדרכו כדרכו.

²⁶ נראה שגם את פירוש רד"ק למצבה ששם יעקב ניתן לחבר לפירושו של אבן עזרא. רד"ק אולי לא יחלוק על כל הפירושים שהבאנו לעיל של רש"י, רשב"ם, רמב"ן ורמב"ם המתייחסים לדין התורה לאחר שיוקם בית המקדש כפי שצופה משה בפרשתנו. אבל אי אפשר שלא לחבר את בית הכנסת של ימינו עם בית האלהים והמצבות שהקימו האבות בבחינת מעשי אבות סימן ארוך טווח לבנים, אחרי שייחרב הבית.

²⁷ סוף דבר, ניצח הבית של יעקב, המצבה אשר הקים והפכה לבית אל לדורות. כך בימינו בבתי כנסיות ובתי מדרש וכך לעתיד לבוא כאשר יחזור הבית לראש ההר ככתוב בישיעיהו ב ב: "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהוָה הַר בֵּיתֵהּ בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְּבֻעוֹת וְנִהְרָו אֲלָיו כָּל הַגּוֹיִם". ראו מדרש זה בהרחבה בדברינו [לשוח בשדה](#) בפרשת חיי שרה.

לא קל להגיע. קו עדין מחבר את מצבות האבות, את במות היחיד לשם ה' ששלושה המלכים שעשו הישר בעיני ה' הסכינו לו בבחינת הרע במיעוטו, אולי גם בבחינת "עת לעשות לה'", את ערי הלוויים והכהנים ברחבי הארץ, עם [המשמרות](#) [והמעמדות](#) ועד בתי כנסת ברחבי הארץ, גם בזמן שבית המקדש (השני) עמד עדיין על תילו. ובעזרת הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה, נזכה להשלים את הדף על איסור במות בפרשת ראה.